

MATURITNÝ OKRUH 25

JAZYKOVEDA A JEJ DISCIPLÍNY

JAZYKOVEDA (lingvistika) je veda skúmajúca jazyk z hľadiska jeho jednotiek, stavby, funkcií a vývinu.

Jazykový systém

Systém: jazyk

Podsystém: jazyková rovina

- zvuková
- morfológická
- syntaktická/skladobná
- lexikálna/významová
- štylistická

ZVUKOVÁ ROVINA

FONETIKA:

- skúma a opisuje tvorenie zvukov reči artikulačnými (rečovými) orgánmi a ich zvukové znenie
- skúma, ako sa hlásky tvoria, ako ich počujeme a ako sa správajú v spojení s inými hláskami
- zaoberá sa štúdiom a popisom hlások

FONOLÓGIA:

- skúma vzájomné vzťahy medzi fonémami a ich zvukovými vlastnosťami z hľadiska ich významovo rozlišujúcej funkcie

Základnou jednotkou fonetiky je **hláska** - najmenšia nedeliteľná jednotka zvukovej stránky jazyka, ktorá sa vyslovuje ustáleným spôsobom (**základná jednotka fonetiky**) – hláska realizovaná v reči sa nazýva **fonéma** (**základná jednotka fonológie**), je schopná rozlišovať význam slov alebo tvarov: *sud* – *súd*, písaná podoba sa volá **graféma**.

MORFOLOGICKÁ ROVINA:

MORFOLÓGIA: nazýva sa aj tvaroslovie

- jazykovedná disciplína, ktorá sa zaoberá gramatickými tvarmi slov: **náuka o slovných druhoch, náuka o gramatických kategóriách, náuka o gramatických tvaroch**
- základnou jednotkou je tvar/gramatický tvar, najmenšia časť slova, ktorá má význam alebo funkciu sa nazýva **morféma**

LEXIKÁLNA ROVINA:

LEXIKOLÓGIA:

- zaoberá sa **slovnou zásobou jazyka a vlastnosťami slova** (napr. k akým zmenám dochádza v rámci slovnej zásoby)
- **venuje sa napr. systému slovnej zásoby** (t.j. ako sa slová delia napr. *podľa spisovnosti-nespisovnosti, podľa neutrálnosti a expresivity*, etc)
- **rieši aj obohacovanie slovnej zásoby**
- základnou jednotkou je **slovo/lexéma**

SYNTAKTICKÁ ROVINA:

SYNTAX:

- disciplína, ktorá sa zaoberá **spájaním slov do viet a viet do textov**
- **skúma stavbu viet a súvetí**, ich tvorbu a vzájomné vzťahy
- **zaoberá sa vetnými členmi**
- **zaoberá sa zákonitosťami slovosledu**

Základnou jednotkou je veta, najmenšia jednotka **sklad/syntagma**.

ŠTYLISTICKÁ ROVINA:

ŠTYLISTIKA:

- disciplína, ktorá **skúma výrazové prostriedky a kompozíciu textu**, jednoducho povedané **skúma tvorbu jazykového prejavu**
- jej hlavným zámerom je skúmanie toho, **ako jazykové prostriedky prispievajú k naplneniu cieľa a zámeru**, ktorý autor svojim jazykovým prejavom sleduje
- **skúma jazykové prostriedky ako výrazové prostriedky textu**, teda ako prostriedky, ktoré mu dodávajú „výraz“, charakterizujú ho, dotvárajú jeho zmysel
- základnou jednotkou je **štyléma**

POZNÁMKA: TU odporúčam vymenovať všetky jazykové štýly, ktoré máme – **HARPUN**. A aj slohové postupy – **IVOR**.

ĎALŠIE JAZYKOVÉ DISCIPLÍNY:

RÉTORIKA:

- **náuka o vlastnostiach hovoreného prejavu, o umení hovoriť**: logicky, zaujímavo, presvedčivo

ETYMOLOGIA:

- skúma **pôvod a vývin slov**

DIALEKTOLÓGIA:

- **náuka o nárečiach**

LEXIKOGRAFIA:

- disciplína zaoberajúca sa **teóriou a praxou spracúvania slovnej zásoby jazyka v slovníkoch**

Etymológia, dialektológia a lexikografia úzko súvisia s lexikálnou rovinou jazyka!

ORTOGRAFIA:

- **náuka o správnom pravopise**
- pravopis slovenčiny je pomerne zložitý, preto je potrebné využívať jazykové príručky, v ktorých nájdeme jeho spisovnú, normatívnu podobu, a to hlavne *Pravidlá slovenského pravopisu* a *Krátky slovník slovenského jazyka*

ORTOEPIA:

- **náuka o spisovnej výslovnosti**
- kodifikačnou príručkou pre zvukovú rovinu spisovnej slovenčiny sú *Pravidlá slovenskej výslovnosti*

Ortografia a ortoepia úzko súvisia so zvukovou rovinou jazyka!

POZNÁMKA: V rámci otázky uviesť **váš názor na súčasnú jazykovú kultúru**, t.j. čo aktuálne ovplyvňuje jazyk, v prípade vás, mladých ľudí, určite prienik anglicizmov do bežnej reči, ekonomizácia jazyka. Uvažovať, akým spôsobom sa používa jazyk aj mimo vášho okruhu. Či sa slovenský jazyk vyvíja, „pestuje“. Alebo akým spôsobom sa dodržiava v spoločnosti – napr. v médiách - spisovnosť.

VÝVIN SLOVENSKEHO ROMÁNU

román = epický žáner veľkého rozsahu

- množstvo postáv, ktoré sa vyvíjajú
- veľmi dôležitý je rozprávač ***POZNÁMKA:** TU ich odporúčam vymenovať.*
- opisuje široký okruh života postáv, obyčajne v dlhšom časovom rozpätí, dej býva zložitý
- časť zobrazovaných udalostí tvorí **hlavnú dejovú líniu**, iné tvoria **vedľajšie dejové línie románu**
- spojením viacerých románov do jedného celku vznikajú **dilógie, trilógie a románové cykly**

druhy románu = autobiografický, dobrodružný, cestopisný, detektívny, historický, psychologický, spoločenský, sociálny, vedecko-fantastický, dievčenský, životopisný, ...

JOZEF IGNÁC BAJZA klasicizmus a osvietenstvo

1.slovenský román **Príhody a skúsenosti mládencu Reného aka René mlád'enca príhodi a skúsenosti !!!**

✓ **1. zväzok** » » » centrálny príbeh, bohatší na udalosti, napínavý, putovanie po Turecku, Egypte, Taliansku = **charakter cestopisu**

✓ **2. zväzok** » » » viaceré príbehy, jednoduchší, menej dejový, putovanie po Slovensku = **charakter výchovného románu**

* **René** (symbolizuje znovuzrodenie, typického človeka osvietenstva, ktorý túži po poznaní) je synom kupca z Benátok, vydá sa na cesty so svojim učiteľom Van Stiphoutom, pretože chce nájsť a priviezt' domov svoju sestru Fatimu, ktorú uniesli moslimskí piráti, René počas svojich ciest zažije stroskotanie na mori, otroctvo, ľúbostné vzplanutie k moslimke, odsúdia ho na smrť, no zachráni sa a vráti do Benátok, kde sa stretne nielen so stratenou Fatimou, ale i s matkou, ktorú pred rokmi uniesli piráti, neskôr sa René opäť vydá na cestu – smer Slovensko, kde si všima nedostatky všetkých spoločenských vrstiev, životnú úroveň, mravy, obyčaje i neresti ľudu, po Slovensku Reného sprevádza Továriš cesty, ktorým je sám autor.

□ **odvážna kritika biedy poddaných, krutosti zemanov a cirkevných hodnostárov** (cirkev zakázala druhý zväzok románu, pretože Bajza odhalil jej nedostatky a chyby)

□ **román je napísaný v západoslovenskom nárečí a pravopisom, ktorý si Bajza sám vytvoril** » » » súperil o prvenstvo s bernolákovčinou, román nebol úspešný

MILO URBAN medzivojnová próza

román **Živý bič !!!**

- **unanimistický román** (= postavy fungujú ako jedna duša) **z obdobia 1. svetovej vojny**, hornooravská dedinka Ráztoky
- **román s kolektívnym hrdinom** (dedina je zobrazená ako jednoliaty celok)
- **odsúdenie vojny je tiché** ---> symbolizuje ho **postava Ondrej Koreňa**, ktorému vojna – bič – spôsobila

hluchonemosť, je živým príkladom zverstva, utrpenia a ľudskej tragédie

- autorovým zámerom bolo **vystihnúť vnútorný svet ľudí vo vojne**
- autor **neidealizuje dedinský ľud**, ale **ukazuje deliacu čiaru medzi ním a príslušníkmi panskej vrstvy**
- **zaujímavou postavou je stará Ilčíčka**, ktorej syn bol odsúdený na trest smrti, pretože zabil muža, ktorý ho šikanoval ---> od synovej smrti ešte viac búrila ľudí v dedine proti pánom
- delí sa na 2 časti ---> **Stratené ruky** (názov symbolizuje ruky, ktoré chcú siať, ale chýbajú – na poli, pri práci a vo vzťahoch)

Adam Hlavaj (dezertér, ktorý sa snaží otvoriť ľuďom oči a pod jeho vplyvom sa dedina stavia na odpor)

- ✓ *Dedinčania spočiatku nechápu, čo im prinesie vojna. Front bol d'aleko, polia a domy neboli zničené. Až keď sa domov vracia zmrzačený a nemý Ondrej Koreň, začínajú chápať. Hlavná dejová línia sa týka manželov Hlavajovcov. Adam je na vojne a Eva chce, aby sa vrátil domov. Ide poprosiť notára Okolického, aby vybavil návrat Adama domov. Notár je bez charakteru, zneužíje Evu a tá otehotnie. Okolický jej pohrozí, že ak prezradí meno otca dieťaťa, už nikdy Adama neuvidí. Dedinčania ju odsúdia, nik jej nepomôže okrem Ondreja a starej Ilčíčky (ktorej jediného syna odsúdili na smrť zastrelením). Po pôrode sa obáva, že sa Adam dozvie pravdu a utopí sa v rieke. Neskôr sa Adam vracia domov, utečie totiž z frontu. Teší sa na Evu a syna. Domov však nájde opustený. Chce sa dozvedieť, čo sa stalo a pravdu sa dozvedá od notárovho sluhu. Vojna sa pomaly končí, Adam chce pomstiť svoju ženu. Pod vplyvom burcovania zúfalej Ilčíčky, návratu Adama a neskôr ďalších vojakov z frontu sa dedinčania podujmú na kolektívnu pomstu voči pánom. Donútia Okolického, aby na mieste, kde umrela Eva uvažoval nad tým, aký je (dosky, ktorými ho podopreli vo vode padnú a Okolický sa utopí). Vyženú vojenskú posádku a Adam podpáli krčmu (pretože za mnohé zlo môže alkoholizmus).*

JOZEF CÍGER HRONSKÝ medzivojnová próza

román **Jozef Mak !!!**

- **príbeh obyčajného dedinského človeka a jeho rodiny**

- autora **zaujíma vnútorný život postáv**, ich chápanie a precit'ovanie okolitého sveta, prostredia, v ktorom narážajú na kruté podmienky, stíhajú ich tvrdé údery, ktoré zväčša len znášajú ---> **postavy sú trpezlivé, pokorné, nezlomné a odolné**

- **v popredí sú najmä 3 postavy** --> Makova milá Maruša, jeho neskoršia žena Jula a sám Jozef Mak

Jula = typická dedinská žena (dobrá, pracovitá, prirodzená múdrosť, tiché prijímanie úderov osudu)

- **Maruša a Jula sú výraznými protipólmi**, Mak stratí obe ženy (Maruša sa utopí a Jula zomrie po narodení ich dieťaťa)

Jozef Mak = pozná od detstva utrpenie nemanželského dieťaťa a ťažkú robotu, pretrpel vojenčenie i väzenie

- Hronský chcel dielom **osláviť morálne hodnoty a morálnu silu obyčajného človeka**, ktorý takmer nikdy nekapituloval pod životnými údelmi, nepodliehal stresom, depresii, **nešťastie ho iba upevňovalo**

- **hrdinovia sa medzi sebou rozprávajú zriedkavo**, časté **vnútorné monológy**

Jozef Mak = symbol odovzdanosti osudu, nie však rezignovanosti (je to „človek milión", ktorý prijíma svoj osud)

útrapy, ktoré musí postava prekonať → je nemanželským dieťaťom, vyhorí mu rodná chalupa, zomrie mu biologický otec (drevorubač Gregor), povolanie na vojenčinu, smrť matky, zrada brata, premena Maruše, zatknutie v Komárne, väzenie, odcudzenie od July, Julina smrť

- ✓ *Jozef sa narodí ako nemanželské dieťa a stará sa oňho nevlastný brat Ján, lebo matka musí veľa pracovať. Ján nemá Jozefa rád, bije ho a keďže chce matka zabrániť nezhodám, posiela Jozefa do hôr k pastierom. On sa však poháda s bačom kvôli peniazom, odíde a stane sa drevorubačom. Je pracovitý a ľudia si ho vážia. Postaví si dom, zalúbi sa do Maruše, ale príde vojna a musí odísť na front. Dozvie sa, že Maruša sa vydala za Jána a žije s ním v dome, ktorý dal pre ňu postaviť. Vráti sa domov a ožení sa so škaredou, ale dobrou Julou, ktorú nemá rád. Julia mu porodí syna. Maruša stále Jozefa miluje a snaží sa ho zviazať. Julia o tom vie, ale nerobí nič, začína sa Jozefovi odcudzovať. Mak si uvedomuje Marušinu skazenosť (po ťažkej chorobe sa jej zmení povaha i výzor) a odmieta ju. Jedného dňa sa Maruša veľmi opije a utopí sa v kotli na zváranie bielizne. Jozef až pri Julinej smrteľnej posteli (po pôrode druhého dieťaťa) zistí, že ju má naozaj rád.*

ĎALŠIE VÝZNAMNÉ SLOVENSKÉ ROMÁNY:

realizmus: Martin Kukučín – Dom v stráni týmto román založil autor tradíciu dedinského románu

Terézia Vansová – Sirota Podhradských 1. dievčenský román

naturizmus: František Švantner – Nevesta hôl vrcholné dielo naturizmu

POZNÁMKA: Tento maturitný okruh sa dá prepojiť s okruhmi, v ktorých sa spomínajú romány po roku 1945 – môžete spomenúť napr. Jašíka alebo Mňačka.